

Antero Holmila. 2010. *Holokausti. Tapahtumat ja tulkinnat*. Jyväskylä: Atena Kustannus. 355 s.

On jokseenkin yllättävä havainto että tähän päivään mennessä ei ole ollut suomeksi saatavilla laajempaa yleisesitystä holokaustista ja sen historiasta. Aiheeseen liittyvät suomennokset ovat pääosin keskittyneet muistelmiin ja elämäkertoihin, ja Suomesta Saksaan luovutettujen juutalaisten kohtaloiden selvittämistä lukuun ottamatta suomalaistutkijat eivät ole aiheeseen laajemmin tarttuneet. Antero Holmilan teokselle *Holokausti. Tapahtumat ja tulkinnat* on siten ollut selvää tilausta.

Holmilankaan kirja ei kuitenkaan keskity pelkästään tapahtumahistoriaan, vaikka se hyvästä yleisesityksestä aiheeseen käykin. Teoksen painopiste on paljolti holokaustin historiallisen kuvan ja sen muutosten selvittelystä, sekä muistamisen politiikoissa. Sikäli se on hyvin mielenkiintoinen esitys myös politiikan tutkimuksen näkökulmasta.

Teoksessaan Holmila päivittääkin holokaustin historian kuvan nykytutkimuksen tasalle. Jo heti aluksi hän korostaa että holokausti ei ollut maailmanhistoriassa ”ainutlaatuinen”, ”ylivertainen” tai ”käsittämätön”, vaan kuuluu yhtenä merkittävänä episodina historian muiden tragedioiden joukkoon. Samoin hän toteaa liialliseksi yksinkertaistukseksi käsitykset lammasmaisesti teuraalle menevistä juutalaisista. Tuhoamisprosessin kontekstualisointi paljastaa myös sen, että holokausti oli osa laajempaa antisemitismin kokonaisuutta. Kyse ei ollut vain yhden diktaattorin pakkomielleestä.

Keskustellessaan holokaustin uniikkiudesta Holmila nostaa esille yhden nykytutkimuksen kiinnostavimmista trendeistä: holokaustin tarkastelun osana kolonisaation historiaa. Voidaan perustellusti todeta että holokaustin liikkeellepanevana tekijänä olivat antisemitismin ohella myös Saksan pyrkimykset kolonisoida koko itäinen Eurooppa ja toteuttaa massiivisia väestönsiirtoja ja kansojen hävittämistä tässä tarkoituksessa.

Prosessi juutalaisten syrjäyttämistä saksalaisessa yhteiskunnassa kohti heidän täysimittaista fyysistä tuhoamistaan oli kaikkiaan paljon monikänteisempi tapahtumasarja kuin populaareissa esityksissä tavataan asia tulkita. ”Holokaustin historian” sijaan voitaisiinkin puhua monikossa ”historioista”, tapahtumasta joka on tutkittavissa useista eri perspektiiveistä minkään erityisen näkökulman esittämättä sitä tyhjentävästi.

Holokausti on, haluttiin sitä tai ei, osa historianpolitiikkaa, ja yksi väline myös nykypäivän poliittisissa kädenväännöissä erityisesti Lähi-idässä, mutta myös Suomessa. Sen erityisasemaa suhteessa muuhun historiaan kuvastaa se, että osassa Eurooppaa sen kiistäminen on rikosoikeudellinen asia. Suomessakin holokaustiin ja siihen liittyviin teemoihin liittyvää kirjoittelua ja sen representaatioita seurataan tarkalla silmällä. Yhtenä esimerkkinä Suomessa vallitsevasta herkkyydestä reagoida aihetta mahdollisesti trivialisoiiviin esityksiin on Helsingin Sanomien pilapiirroksen sensurointi: tämän vuoden toukokuussa lehti poisti sivultaan Pertti Jarlan pilapiirroksen, jossa natsisotilas pohti ostaisiko ”vapaan juutalaisen saippuaa”. Väistämättä mieleen tulee Muhammadia esittävistä pilapiirroksista taannoin noussut kohu.

Holmila tarkastelee teoksessaan myös Suomesta saksalaisille luovutettujen juutalaisten kohtaloa. Osio sisältää melko erikoisen tulkinnan noiden henkilöiden kohtaloista, ja epäilemättä

Holmila saanee tulkinnallaan historioitsijoiden keskuudessa polemiikkaa aikaan. Kirjassa esitetään varhemmista, Hannu Rautkallion ja Elina Sanan tulkinnoista poikkeava näkemys luovutettujen henkilöiden kohtalosta, ja epäillään ainoan selvinneen kertomusta hänen päätyemisestään Auschwitziin.

Historioitsija Anton Weiss-Wendtin näkemyksiin pohjautuvan Holmilan esityksen mukaan luovutetut olisi ammuttu jo Tallinnassa ja ainoa selviytynyt ei olisi Auschwitzissa koskaan ollutkaan, tämä huolimatta siitä että Sana on aiemmin esittänyt kirjassaan *Kuoleman laiva – SS-Hohenhörn* faksimilena jopa kuljetuslistat sekä ainoan selviytyneen Georg Kollmannin henkilökortin Auschwitzista. Holmila viittaa Sana teokseen muttei mainitse näitä dokumentteja. Sinällään voi yhtyä Holmilan näkemykseen siitä että selviytyneiden kertomuksissa toistuvat usein samat valikoinnin ja pelastumisen teemat ja moni myös peilaa myöhemmin kuulemaansa omaan kertomukseensa. Selviytyneiden kertomuksiin kannattaa siten suhtautua tietyn varauksin. Mutta tässä kyse on kuitenkin saksalaisdokumenttien vahvistamasta tapahtumasta, joten esitetyt epäilykset vaikuttavat siten hieman erikoisilta. Ehkäpä tässä tutkija on sortunut liialliseen haluun etsiä uusia tulkintoja paljon kiistelystä aiheesta.

Se, ammuttiinko heidät jo Tallinnassa vai kuolivatko he vasta Auschwitzissa, on tietenkin uhrien kannalta jotakuinkin merkityksetöntä, mutta suomalaisessa historiakeskustelussa se ei ole mikään yhdentekevä detalji. Suomesta karkotettujen juutalaisten kytkeminen Auschwitziin on historiapolitiisesti olennainen kysymys, koska Auschwitz on holokaustin keskeisin symboli. Reitin kulkiessa Suomesta Auschwitziin liittyy Suomi holokaustin keskeiseen ytimeen sivunäyttämöjen sijaan. Mikäli he eivät päätyneet Auschwitziin, on Suomi vähemmän keskeisessä roolissa holokaustissa, Suomi ei ole enää mukana tässä eurooppalaisen tragedian ytimessä.

Kuten Holmila toteaa, on Suomessa ollut selkeää pyrkimystä tuoda Suomi osaksi eurooppalaista yhteisöä myös holokaustikeskustelun osalta. Viimeisimpänä esimerkkinä tästä on keskustelu holokaustin roolista koulujen opetussuunnitelmissa. Koulujen opetussuunnitelmia pyrittiin muuttamaan Opetushallituksen toimesta sen vuoksi, että Suomi pääsisi mukaan Ruotsin kokoamaan Holocaust Task Forcen toimintaan. Jossain määrin kuulostaa YYA-henkiseltä ajatukselta, että opetussisällöt määräytyisivät ulkopolitiikan mukaan ja monimutkainen historiallinen prosessi esitettäisiin yhden yleiseurooppalaisen tulkinnan kautta, *secundum Scripturas*.

Holokausti on teemana massiivinen ja laajalti tutkittu, joten sen kaikkien yksityiskohtien hallitseminen on haastava, jos ei mahdoton tehtävä. Holmila hallitsee yleisellä tasolla aiheensa hyvin, vaikka joistain pikkuvirheistä voikin huomauttaa. Oleellisimpänä pitäisin sitä, että Holmila jättää mainitsematta yhden keskeisimmistä tuhoamisleirejä leirejä koskevista dokumenteista, niin kutsutun Höflen sähkö, jolla juutalaiskuljetuksista vastaava Eichmannia informoitiin leireille kuljetettujen juutalaisten määristä ja joka siten paljastaa myös yksittäisten tuhoamisleirien täsmällisen ”saldon”. Nykytutkimuksen tiedot uhrimääristä eivät ole siten niin epätasällisiä kuin teoksessa annetaan ymmärtää.

Hyvänä huomiona voi sitä vastoin pitää sitä, että kirjoittaja toteaa puheen ”teollisesta joukkotuhosta” etäännyttävän jälkipolvet uhrien kärsimyksistä ja toimien brutaaliudesta.

Yksilötasolla holokausti ei ollut mikään tarkasti toimiva kone joka suoritti operaationsa kliinisen tehokkaasti. Myös murhien suorittajilla oli omat epäilyksensä tekojen oikeutuksesta ja mielekkyydestä, mutta sosiaalinen paine ja poikkeukselliset olosuhteet mahdollistivat ”aivan tavallisten rivimiehien” syylistymisin uskottomiin raakuuksiin. Tekijöiden motiivien ja toimintamekanismien ymmärtäminen on keskeisessä roolissa Holmilan teoksessa ja nykytutkimuksessa ylipäättäänkin. Jos holokaustista halutaan oppia se, miten jatkossa samankaltaiset tapahtumat ehkäistään, on tekijöiden psyykeen analysointi siinä oleellista.

Holokaustin ympärille on viime vuosikymmenien aikana muodostunut mittava teollisuus museoineen, elokuvineen ja muistelmateoksineen. Sen roolia opetuksessa on myös pyritty korostamaan ja lisäämään. Pyrittäessä etsimään holokaustin opetuksia sorrutaan kuitenkin tavan takaa myyttisen kuvan luomiseen ja tapahtumien yksinkertaistamiseen moraalisesti selkeiksi opetuksiksi. Samalla ei tehdä oikeutta uhreille ja tapahtumille niiden kaikessa monimuotoisuudessaan ja ristiriitaisuudessaan. Holokaustia kuvaa moraalisen selkeyden sijaan paremminkin Primo Levin lanseeraama ”harmaa vyöhyke”, jossa yksiselitteistä hyvää tai paha ei ole olemassakaan.

TOMMI KOTONEN